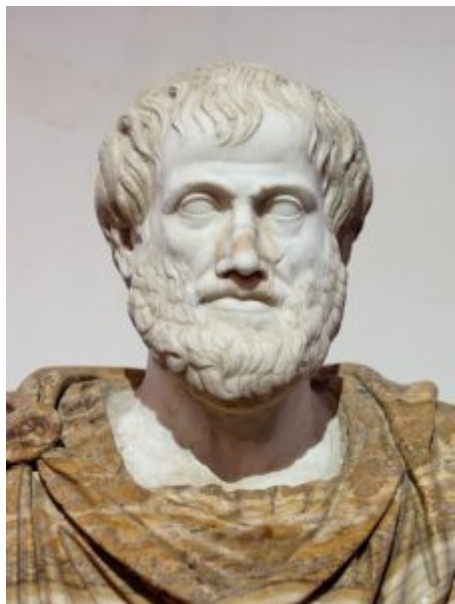

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ : ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΙ ΔΟΥΛΟΥ (του Δημήτρη Τζωρτζόπουλου)

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ 384-322 π.Χ.

Πώς ορίζεται ο δούλος;

1. Η συζήτηση για τον ορισμό, τον προσδιορισμό και τη θέση του δούλου μέσα στην πολιτική κοινωνία από τον Αριστοτέλη είναι μακρά και πολυσύνθετη. Ειδικά στην εποχή μας **υπερτονίζεται στρεβλά**, ιδιαίτερα στους κόλπους ορισμένων [παρα]μορφωτικών ιδρυμάτων ή και μεμονωμένων μελετητών, πως ο Αριστοτέλης στηρίζει ανεπιφύλακτα τον θεσμό της δουλείας και δεν φείδεται να μιλάει για τον **φύσει δούλο**. Υπάρχουν όμως και κάποιοι μελετητές που επιχειρούν να διεισδύσουν πιο βαθιά στη σκέψη του Αριστοτέλη και, απαλλαγμένοι από **ιδεολογικές παραμορφώσεις**, διακρίνουν στη σχετική θεωρία του φιλοσόφου, τον **περιορισμό** του θεσμού της δουλείας. Το πρώτο ζήτημα, επομένως, που χρειάζεται να μας απασχολεί εδώ είναι γιατί υπάρχουν δούλοι, ποια είναι η χρήση τους και τελικά πώς μπορεί να **οριστεί** ο δούλος. Η φυσική πραγματικότητα και η πιο σημαντική, συγκριτικά με το άτομο, είναι η **πόλη** και όλα τα πράγματα καθορίζονται από το έργο που επιτελούν και τις δυνατότητες που έχουν[1]. Αν δεν προσδιορίζονται απ' αυτά τα στοιχεία, τότε δεν

μπορούμε να λέμε ότι **είναι** αυτά τούτα, ότι είναι ο εαυτός τους, παρά ότι είναι μόνο **κατ' όνομα** τέτοια[2]. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και με το άτομο που αποκόπτεται από το όλο, δηλαδή από την πόλη. Ένα άτομο, που πιστεύει ότι δεν την χρειάζεται την κοινωνία και συμπεριφέρεται ανάλογα, δεν μπορεί να αποτελεί συστατικό στοιχείο της πόλεως και ως εκ τούτου είναι είτε **θηρίο** είτε **θεός**[3], κάτι δηλαδή έξω από τον άνθρωπο. Ένα κύριο μέρος αυτής της συνύπαρξης των ανθρώπων ως μελών της κοινωνίας, της πολιτικής κοινότητας, είναι η οικονομία με τις αντίστοιχες σχέσεις. Ανάμεσα σε αυτές τις σχέσεις κυρίαρχο ρόλο παίζει η σχέση κυρίου, αφεντικού, και δούλου. Επομένως η ουσία του ορισμού του δούλου εντοπίζεται στη σχέση ιδιοκτησίας/περιουσίας, στην οποία αυτός εμπίπτει, και στον καταμερισμό αυτής της περιουσίας[4].

2. Η περιουσία και η τέχνη απόκτησής της ανήκουν στο **νοικοκυριό** και στη **διαχείρισή** του. Γι' αυτό αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη ζωή και ακόμη περισσότερο για την **καλή ζωή**. Ο διαχειριστής του νοικοκυριού για να ολοκληρώσει το έργο του, όπως και κάθε τέχνη, **χρειάζεται εργαλεία** είτε έμψυχα είτε άψυχα ή και τα δυο μαζί. Η συμβολή του έμψυχου εργαλείου, δηλαδή του βοηθού, του δούλου, έχει νόημα, γιατί επιτρέπει στον διαχειριστή του νοικοκυριού να **κατευθύνει** τη ζωή προς την καλή ζωή και το **νοικοκυριό προς την πόλη**, κάτι που το άψυχο εργαλείο δεν μπορεί να το κάνει. Όλα τούτα λοιπόν δείχνουν πράγματι να είναι αλληλένδετα. Η περιουσία, στη συνάφεια τούτη, **δεν είναι** αυτοσκοπός αλλά μέσο ή εργαλείο για την επίτευξη των σκοπών της ζωής· είναι η **ονομασία** για πολλά συλλεγμένα πράγματα και ανθρώπινα όντα. Ο **δούλος**, κατ' αυτό το πνεύμα, **ανήκει** μέσα σε τούτη τη **συλλογικότητα** ως ζωντανό ον· αποτελεί συνεπώς ζωντανή περιουσία, καθώς περιλαμβάνεται μέσα σε τούτη ως **ζωντανό** εργαλείο. Η αναγκαιότητά του ως τέτοιου εργαλείου προκύπτει από το γεγονός ότι τα άψυχα εργαλεία **δεν μπορούν** να λειτουργήσουν από μόνα τους. Εάν αυτό ήταν δυνατό, τότε δεν θα ήταν αναγκαίοι οι δούλοι. Σε κάθε περίπτωση, επομένως, έχουμε να κάνουμε με **σχέση** ανάμεσα σε ανθρώπους, κάτι που ισχύει και σήμερα και θα ισχύει για πάντα ανεξάρτητα από την ανάπτυξη της τεχνικής. Στο επίπεδο της οικονομίας, που εξετάζεται αυτή σχέση, και τότε και τώρα, σε μικρότερη ή μεγαλύτερη ένταση, λειτουργεί **ως σχέση αφεντικού και βοηθού ή δούλου**. Ο δούλος, λοιπόν, είναι κτήμα με τη μορφή ζωντανού εργαλείου. Αλλά είναι επίσης ένα εργαλείο για να

επιτελεί πράξεις, όχι για να παράγει, να ποιεί, να κατασκευάζει. Επομένως ο δούλος είναι εργαλείο για να ενεργεί ή είναι βοηθός σε θέματα που αφορούν την πράξη και διαφέρουν ως προς το είδος από τα **εργαλεία κατασκευής**[5].

3. Ο δούλος λοιπόν είναι ένα τέτοιου είδους εργαλείο **για χάρη της ζωής**. Είναι δηλαδή κάτι που επιβάλλει η ίδια η ζωή και όχι η βούληση του ενός ή του άλλου υποκειμένου. Εδώ πρόκειται στ' αλήθεια για μια **σχέση μέρους και όλου**. Ο δούλος είναι ένα από τα πολλά μέρη της περιουσίας. Ανήκει, επομένως, **εξ ολοκλήρου** στον κύριο, στον αφέντη, όπως ένα μέρος ανήκει εξ ολοκλήρου στο όλο. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με τον κύριο: το **Είναι** του δεν ταυτίζεται με το **Είναι** του δούλου· δεν είναι το μέρος που λέγεται δούλος ούτε σχετίζεται αποκλειστικά με τον τελευταίο. Στο πλαίσιο ωστόσο της σχέσης κυρίου και δούλου υπάρχει μια **ιδιότυπη αλληλεξάρτηση**, αλλιώς δεν θα ήταν σχέση και δεν θα υπήρχε ούτε ο ένας ούτε ο άλλος. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι ο μεν κύριος εξαρτάται από τον δούλο για την **επιβίωση**, ο δε δούλος εξαρτάται **συνολικά** από τον κύριο, αφού εξαρτάται για όλη την πορεία του στη ζωή· κάτι δηλαδή σαν το σώμα που εξαρτάται από την **ψυχή** και χωρίς αυτήν δεν μπορεί να επιβιώσει. Ο κύριος, απεναντίας, **εξαρτάται από τον δούλο** μόνο για την επιβίωση: κάτι σαν την ψυχή που εξαρτάται από το σώμα και όχι αντίστροφα. Ο δούλος, κατά ταύτα, ορίζεται, ως προς τη φύση, τη δύναμη ή την ικανότητά του ως εξής: είναι αυτός που, ως ζωντανό εργαλείο, ανήκει σε κάποιον άλλο και προορίζεται να **πράττει** αυτό που **είναι** ή **θέλει** η ζωή. Τούτο, με τη σειρά του, υποδηλώνει και το εξής: αν κάποιος, αν και άνθρωπος, δεν είναι ο εαυτός του, δεν ανήκει από τη φύση του στον εαυτό του αλλά σε έναν άλλο, τότε είναι κτήμα του με συγκεκριμένο σκοπό: να **αναπτύσσει δράση**, να **επιτελεί πράξεις**[6].

4. Το ερώτημα, που προκύπτει τώρα για τον Αριστοτέλη, είναι κατά πόσο υπάρχει δούλος από τη φύση του και αν για τον κάθε άνθρωπο, συνακόλουθα, η **δουλεία** είναι κάτι **καλό** και **δίκαιο**. Πράγματι, αν κάποιος είναι δούλος από τη φύση του, η δουλεία πρέπει να είναι κάτι καλό και δίκαιο γι' αυτόν, όπως επιτάσσει η φύση του. Ο φιλόσοφος, ως αληθινός πραγματιστής, επιχειρεί να εξηγήσει αυτούς τους γρίφους τόσο **θεωρητικά** όσο και με βάση την **εμπειρική πραγματικότητα**[7]. Εν

πρώτους, τι μας λέει η εμπειρική πραγματικότητα, δηλαδή αυτό που συμβαίνει στην πράξη και έχει καθολική ισχύ; Μας λέει ότι το **άρχειν** και το **άρχεσθαι**, δηλ. η άσκηση εξουσίας και η υπακοή σε τούτη είναι κάτι **αναγκαίο** και **χρήσιμο** και πως υπάρχουν πολλά είδη κυβερνώντων και κυβερνωμένων. Σε κάθε περίπτωση βέβαια πρέπει να μάθει να άρχεται αυτός που θέλει να άρχει. Γι' αυτό και το καλύτερο είδος είναι αυτό που **ασκείται** πάνω σε **καλύτερους** υπηκόους π.χ. πάνω στον **άνθρωπο** παρά στο **θηρίο**. Συναφώς, αν άρχοντες και αρχόμενοι είναι καλύτεροι, τότε είναι δυνατή η καλή συνεργασία μεταξύ τους για να **παράγεται** ένα κοινό και ωφέλιμο έργο. Το στοιχείο του κυβερνώντος και του κυβερνωμένου είναι παρόν σε όλα τα μέρη, σε όλα τα πράγματα και τα όντα. Ειδικά στα έμψυχα όντα είναι παρόν **ως εκ της φυσικής δομής του κόσμου** κατά τρόπο, που άρχων και αρχόμενος να αναλαμβάνουν ένα έργο και η ουσία της διακυβέρνησης να είναι αυτό το έργο. Όσο, επομένως, το έργο είναι καλύτερο, τόσο καλύτερη είναι και η διακυβέρνηση. Ο κυβερνήτης τότε είναι η **ενεργός, κατευθυντήρια** δύναμη και ο κυβερνώμενος η αντίστοιχη **υλική**. Π.χ. σε έναν νικηφόρο πόλεμο ο πρώτος είναι αυτός που πρέπει να καθοδηγήσει ή να κατευθύνει σωστά για να έχει επιτυχία ο πόλεμος, ενώ ο δεύτερος πρέπει να πράξει σωστά.

5. Ας δούμε, κατά δεύτερον, τι μας λέει η **λογική θεώρηση** για τη σχέση κυρίου και δούλου. Σύμφωνα με τη φυσική δομή του κόσμου, η **κυριαρχία** πάνω στον δούλο λειτουργεί ως μια **κανονιστική** πράξη, ως κάποιο είδος κανόνα με ανάλογες ποιοτικές διαβαθμίσεις: π.χ. **δίκαιη διακυβέρνηση ή θηριώδης**, ανάλογα με το αν αμφότερα τα μέρη μπορούν, ας πούμε, να συνεργαστούν για το κοινό καλό ή όχι. Αν στα ζώα τα κυρίαρχα και τα κυριαρχούμενα στοιχεία είναι ψυχή και πνεύμα, έτσι όπως εκδηλώνονται στη φύση τους, στους ανθρώπους τα πράγματα είναι διαφορετικά. Εδώ λαμβάνει χώρα η **διαφθορά** και η **αχρειότητα**: αν το ένα μέρος, π.χ. ο κυβερνήτης, είναι **διεφθαρμένος**, τότε είναι και το άλλο μέρος, ο κυβερνώμενος, και αντίστροφα, γιατί αμφότερα τα μέρη αποτελούν μια **ενότητα**. Όταν π.χ. ένας πρώην κυβερνήτης στην Ελλάδα έλεγε ότι κυβερνά έναν διεφθαρμένο λαό, τότε επιβεβαίωνε και τη δική του διαφθορά αλλά και όλου του επιτελείου του. Κατά συνέπεια, στην εν λόγω σχέση κυριαρχίας ανάμεσα στους ανθρώπους πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η κυριαρχία εκείνων των ανθρώπινων όντων, που πληρούν τους όρους **καλύτερης διάθεσης** σε σώμα και ψυχή, τους όρους, με άλλα λόγια,

της **μη διαφθοράς**, της **ηθικότητας**, της **αρετής**, της **φρόνησης**, της **ομορφιάς** της ψυχής. Για να κατανοήσει κανείς την ποιότητα της φύσης ενός όντος πρέπει να γνωρίζει την **κατάσταση** της **ψυχικής** και **πνευματικής** του **ολοκλήρωσης**. Εδώ συμβαίνει όπως π.χ. με τον γιατρό, που δεν περιμένει τον ασθενή για να μάθει τι είναι υγεία, αλλά σπουδάζει το ζήτημα της γνώσης για την υγεία, το εμφυτεύει μέσα του και αποκτά **μια τέτοια δύναμη**, ως προς το **έλλογο μέρος της ψυχής του**, που να μπορεί να εξουσιάζει τις παθήσεις του σώματος και να διαγιγνώσκει σωστά. Όταν όμως το σώμα με τις παθήσεις του εξουσιάζει την ψυχή, τότε δεν περιμένει κανείς παρά βλάβη για όλα τα μέρη του ανθρώπου.

[1] Αριστοτέλης: *Πολιτικά* 1253a.

[2] Ο.π.

[3] Ο.π.

[4] Ο.π., 1253b20 κ.εξ.

[5] Ο.π. 1254a κ.εξ.

[6] Ο.π., 1254a 17.

[7] Ο.π. 1254a20-21

πηγή : Hegel-Platon.blogspot.com